

УДК (UDK) 94(477) "1926/1930"

DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2024.64.2>

ІСАКОВ П. М. *

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ РОБОТА У ВИПРАВНО-ТРУДОВІЙ СИСТЕМІ УСРР В 1926-1930 РОКАХ

Анотація. *Висвітлено стан культурно-освітньої роботи з ув'язненими і засудженими до позбавлення волі в УСРР в 1926-1930-х рр. на основі аналізу архівних та тогочасних нормативно-правових документів. Введено в науковий обіг раніше невідомі цікаві важливі факти з досліджуваного питання.*

Ключові слова: *культурно-освітня робота, виховна робота, класовий підхід, ідеологічна робота, освіта, професійне навчання, політграмота, неписьменність, загальноосвітні школи, ремісничі школи, професійно-виробничі школи, бібліотека, лекція, мітинг, бесіда, концерт, кіносеанс, книга, стінна газета.*

Будь-яка тоталітарна система (і комуністична не була в цьому плані винятком) приділяла неабияке значення пропагандистсько-ідеологічній роботі з масами, прагнучи зміцнення своєї влади до максимально можливого рівня і перетворюючи населення на слухняних виконавців своєї волі. І культурно-освітня робота розглядалась радянською владою саме крізь призму ідеологічного «промивання мізків» широких верств суспільства. Особливого значення культурно-освітня робота набувала в місцях несвободи серед осіб, які свідомо чи несвідомо протиставили себе закону і владі. Саме таких людей потрібно будь-якому тоталітарному режиму першочергово зробити або лояльними до себе та безпечними для суспільства, отримати максимальний зиск від їхньої експлуатації, або в разі невдачі чи навіть *просто сумнівів* стосовно їхньої відданості в майбутньому – просто знищити.

Декларативні гасла мали прихований підтекст: з одного боку, реальна боротьба з неграмотністю, але лише настільки, щоб проста людина, безособовий «гвинтик» системи могла користуватися технікою (здебільшого з прицілом на мілітаристське не таке вже й далеке майбутнє); з іншого боку, неосвіченою людиною краще маніпулювати, тому дійсно глибинну якісну освіту в тоталітарній державі важко здобути, а інтелігентних розумних, не догматично думаючих людей система не бажала бачити, а якщо такі й були – намагалась тотально контролювати, а в разі сумнівів щодо лояльності – і переслідувала. Ось чому в тоталітарних системах справжнім інтелігентом завжди небезпечно було бути.

По такому ж самому перевіреному шляху і крокує сучасний рашизм: що зараз являє собою система освіти (від дитячих садків до університетів) на Московії? Відповідь очевидна – підготовка слухняних солдатів для численних воєн. Слід віддати належне тогочасним більшовикам: їхня пропагандистська машина була ефективною і саме завдяки дієвій пропаганді, перш за все, вони змогли прийти до влади, а додавши до цього розгалужений карально-репресивний апарат, який набагато перевершив царський, і закріпитись при ній.

Якщо проводити історичні паралелі із сучасністю (а це і є одним із практичних прогностичних завдань історії як науки з метою недопущення і

*Ісаков Павло Миколайович – кандидат історичних наук, полковник внутрішньої служби запасу, викладач Київського енергетичного фахового коледжу, Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства, ORCID: 0000-0002-1294-2287

прогнозування помилок людства), то можна (впевнений, більшість погодиться зі мною) прийти до наступних очевидних висновків. По-перше, сучасна російська імперія завдячує багатом своїм успіхам багато в чому саме ефективній пропагандистській машині. Самі російські військові в приватних розмовах зізнаються, що не маючи такої сильної пропаганди і зазомбованого населення їм було б набагато важче (практично неможливо) проводити свою агресивну мілітаристську політику. Навчатися сильним сторонам у своїх ворогів завжди було в історії правильним ходом. Що нам заважає це зробити до сих пір? І відповідь далеко не тільки у фінансах. По-друге, сучасна українська держава за 33 роки незалежності в силу різноманітних об'єктивних і здебільшого суб'єктивних причин не спромоглася створити дієву національно-патріотичну ідеологію і пропагандистську машину (не треба боятися цього слова – вона де-факто існує у всіх успішних країнах). Як доказ цієї тези – проблеми в проведенні мобілізації (і це в той момент, коли взагалі йде мова про екзистенційні виклики для існування української державності та нації).

Наукові ґрунтовні розробки з досліджуваної нами тематики практично відсутні, а окремі одиничні роботи мають загальний характер, коли зазначена тематика в них розглядалась побіжно декількома абзацами [1; 2].

Метою дослідження є вивчення культурно-освітньої роботи у виправно-трудовій системі УСРР в 1926-1930-х роках.

В'язнична система є невід'ємною частиною будь-якого суспільства і державного апарату, їхнім «дзеркалом». Тому для кращого розуміння теми нашого дослідження коротко проаналізуємо основні тенденції розвитку тогочасної УСРР в зазначений період.

По-перше, в країні ще тривали до 1933 р. «українізація» і до 1928 р. неп, був ще в тренді «революційний в'язничний гуманізм» з його виховною функцією покарання (спочатку використовувався саме термін «виховання» правопорушника, потім – «виправлення», а ще пізніше – «виправлення і перевиховання» засуджених), що частково знайшло своє відображення в пенітенціарній сфері, зокрема, в «Поправно-трудовому кодексі УСРР», прийнятому 1925 р. В 14 розділі, присвяченого культурно-освітній роботі, було зазначено, що завданням останньої є «піднести розумовий рівень і політичний розвиток в'язнів, даючи їм загальноосвітні й професійні знання, а також ознайомлюючи їх з основами радянського ладу й радянської конституції, правами й обов'язками громадянина Союзу РСР» [1, с. 61]. Виховно-виправний вплив на в'язнів реалізовувався, згідно кодексу, в процесі шкільної і позашкільної культурно-освітньої та професійно-виробничої роботи. Повинні були бути облаштовані окремі приміщення для загальноосвітніх та ремісничих, професійно-виробничих шкіл. Культурно-освітня шкільна та позашкільна робота повинна була проводитись «за порозумінням й під ідейним керівництвом Народнього комісаріату освіти». На місцях цією роботою керував «завідатель учбово-виховної частини поправно-трудової установи». При цьому він, а також «вчителі-вихівники й учителі, окрім педагогічного стажу, як правило, повинні мати підготовлю й у поправно-трудовій справі». Зазначені особи призначались на свої посади органами «Управи поправно-трудових установ УСРР» за погодженням з Народним комісаріатом освіти (далі – НКО) і підлягали правилам внутрішнього розпорядку й адміністрації цих установ.

Як зазначалося в кодексі, мінімум шкільної роботи полягав в тому, щоб «навчити елементарних засад загальної й політичної письменності». Відвідування школи було обов'язковим для всіх неписьменних і малописьменних в'язнів віком до 50 років. Мінімум позашкільної роботи полягав в організації для в'язнів «читання наголос (газет, популярно-наукових і художніх творів) за певною програмою та в бесідах з приводу прочитаного». Передбачалось створення в кожній установі

бібліотеки з книжками «політично-освітнього, популярно-наукового й белетристичного змісту, що мають освітньо-вихівне значення» [1, с. 62]. Як один з позитивних наслідків - до 1926 р. безграмотність серед ув'язнених в Україні була ліквідована на 43% [2, с. 137].

По-друге, класовий принцип комуністичної доктрини та політичне завдання, яке полягало в «придушенні контрреволюції»; декларативна влада КП(б)У, яка була лише структурним підрозділом РКП(б) без щонайменших ознак самостійності; хронічне значне недофінансування на практиці культурно-освітньої роботи з в'язнями, коли значно більше уваги радянська влада приділяла питанням організації режиму в місцях ув'язнення і праці в'язнів. XIV з'їздом ВКП(б) (1925 р.) індустріалізація була проголошена як партійний курс. Симптоматичною в цьому плані стала стаття-доповідь О. Шліхтера «З підсумків XIV з'їзду ВКП(б)», яка побачила світ 1926 р., в якій автор, не остання людина в тогочасній номенклатурі керівної верхівки УСРР, зазначив: «Відбудеться поступове відмирання цього пережитку капіталістичної системи в процесі послідовного соціалістичного вrostання нашого сільського господарства в систему нашої великої соціалістичної промисловості. З цього погляду завдання непу зводиться до того, щоб зробити себе непотрібним» [3, с. 300]. Для форсованих темпів індустріалізації вимагалась безкоштовна праця мільйонів безправних в'язнів, що невдовзі і було реалізовано в рамках ГУЛАГу. Тож про яку тут культурно-освітню роботу могла йти мова! І при цьому комуністична диктатура на весь цивілізований світ облудливо заявляла (частіше потрібно проводити історичні паралелі комуністичної і рашистської пропаганд для їхнього розвінчання), що праця в радянських виправно-трудових установах (далі – ВТУ) «в сочетании с особенностями советской власти и социалистического строительства и является тем чародеем, который из небытия и ничтожества превращает людей в героев» [1, с. 8-9]. Всі ці зміни були закріплені в «Положенні про виправно-трудоі табори», прийнятому Радою народних комісарів СРСР 07.04.1930 р. В ньому говорилося, що «культурно-воспитательная работа в лагерях должна соответствовать классовому характеру всей исправительно-трудоі системы лагерей с преимущественным обслуживанием заключенных, происходящих из рабочего класса и крестьянства» [1, с. 90]. Освітній процес був зведений до мінімуму: неосвічені засуджені віком до 50 років зобов'язані були відвідувати у вільний час (якого на практиці було обмаль після довгої виснажливої праці) культурно-виховні (навіть сама термінологія не використовувала слово «освіта») установи табору, а клубна, театральна, науково-лекційна та інша просвітницька робота мала організовуватися на основі самодіяльності засуджених. Коментарі зайві.

Розглянемо, яким був стан справ на місцях. В звітах Управління виправно-трудових установ (далі УВТУ) Народного комісаріату внутрішніх справ (далі – НКВС) УСРР про адміністративну і виправно-трудоі діяльність за 1927/1928 господарський рік (починався 1 жовтня) і планах його роботи на 1928/1929 г.р. ще визнавалась роль культурно-освітньої роботи, яка разом з обов'язковою працею становила основу режиму. Планувалось збільшити кількість майстерень при виробничих частинах: з 258 в 1926/1927 р. до 288 в 1927/1928 р. [4, арк. 8]:

<i>Категорія робіт</i>	<i>1926/1927 г.р.</i>	<i>% до загальної кількості в'язнів в 1926/1927 г.р.</i>	<i>1927/1928 г.р.</i>	<i>% до загальної кількості в'язнів в 1927/1928 г.р.</i>
Майстерні	5333	13,7%	6310	16,4%
Зовнішні роботи	2252	5,8%	3757	9,5%
Разом	7585	19,5%	10067	25,9%

В 1926/1927 г.р. було ліквідовано неписьменність і малописьменність через шкільну роботу у 14796 осіб; планувалось на 1927/1928 г.р. – 17846 (відразу видно бюрократичний формалізм у плануванні). До речі, станом на поч. листопада 1928 р. у ВТУ УСРР утримувалось 26 тис. селян (65% всіх в'язнів) [5, арк.15 зв].

В 1926/1927 г.р. бібліотечний фонд ВТУ складав 55504 книжки, планувалось на 1927/1928 г.р. довести до понад 62000. В 1926/1927 г.р. було проведено 5999 лекцій, планувалось на 1927/1928 г.р. – 6553. При цьому зазначалось, що цьому заважає значна перевантаженість ВТУ. Було кінофіковано 17 ВТУ, радіофіковано – 24. Майже всюди видавались стінні газети, а також газета «Геть Злочинність» [4, арк. 9].

Після того, як в 1928 р. законодавчо було дозволено використовувати працю засуджених в багатьох випадках безкоштовно або за невелику платню, вже за перших 6 міс. дії нового законодавства в УСРР було засуджено до примусових робіт 59825 осіб на 1420765 робочих днів, з них на селі і районах - 1233467 р. дн., в містах - 187298 р. дн. При цьому було виконано лише 480649 р. дн. (33,8%), а по містах цей показник складав 48,8%. Тому уряд директивно місцевим органам влади запропонував прикріпити певну кількість примусових робітників для обслуговування об'єктів культурно-освітнього, медичного характеру (школи, клуби, дитбудинки, лікарні тощо), а влітку їх використовувати для будівництва доріг, ремонту мостів, впорядкування сіл, міст, робіт громадського значення [4, арк. 10].

23.12.1929 р. було погоджено з Головною профосвіти НКО УСРР «Положення про організацію професійних шкіл виробничого ухилу по ВТУ УСРР» [5, арк. 117-118]. Згідно з ним теоретичне, практичне навчання на курсах в існуючих майстернях являло собою 1 рівень. Ці курси організовувались культурними частинами ВТУ за погодженням з виробничими частинами ВТУ та окружними відділами професійної освіти. Комплектувались, в першу чергу, з тих, хто вже працював або бажав працювати. Для вступу на курси учні повинні були вільно читати і писати, знати прості дії арифметики. При цьому на курси не можна було приймати «соціально-ворожий елемент». Склад учнів затверджувався начальником ВТУ. Теоретичне навчання тривало 3-6 міс. у вечірній час, але не більше 3 год. на день (72 год. на місяць). Практичне навчання проходило безпосередньо в майстернях з загальною кількістю 2 робочі години безпосередньо за програмою курсів. Кожна група мала бути не більше 35 осіб. Загальне керівництво курсами здійснював завідуючий культурною частиною ВТУ. Безпосередньою технічною роботою керував завідуючий школою. Ним міг бути в'язень за згодою Дозорного комітету та окружного відділу професійної освіти. Джерела фінансування були різними (культурна частина, виробнича частина, громадські організації тощо).

Педагогічний склад курсів був наступним: інструктори майстерень, в'язні з відповідною підготовкою, платні лектори. Особовий склад підбирався завідуючим культурною частиною за погодженням відділу професійної освіти. Для безпосереднього розгляду усіх справ на курсах існувала курсова рада: представник від культурної частини, представник від виробничої частини, інструктор майстерні, завідуючий та викладачі курсів, по одному представнику від кожної групи учнів. Функції ради курсів: організація питань курсів, фінансування курсів, розподіл коштів; опрацювання учбових планів, програм календаря, облік роботи, методи навчання.

До учбових планів вводились загальноосвітні дисципліни. Проводились лекційні, лабораторні заняття. Для заохочення до навчання та роботи після іспитів з видачею посвідчення вживали преміювання та переведення учнів з нижчого до вищого розряду з відповідним підвищенням зарплати. До складу іспитової комісії входили: представник від окружного відділу професійної освіти, представники адміністративної частини ВТУ, педагогічного складу курсів.

Типовий учбовий план професійних курсів виробничого ухилу для майстерень ВТУ був розрахований на 3 міс. (144 учбові год.) [5, арк.120]:

<i>Назва дисциплін</i>	<i>Тижневих годин</i>	<i>Всього годин</i>
1. Суспільствознавство	1	18
2. Українська мова	2	18
3. Арифметика	3	36
4. Графічна грамота	3	36
5. Технологія матеріалів та інструментознавства	3	36
Всього	12	144

Програми, зміст учбового матеріалу, методи навчання повинні були: а) відповідати пристосуванню теоретичного навчання до практичної роботи у майстерні; б) виробити в учня навички до самостійної роботи після закінчення школи; в) дати політичне виховання та знання для свідомої участі в соціалістичному будівництві.

Циркуляр УВТУ НКВС УСРР №404-24-12 від 24.12.1929 р. «відмічаючи велике значення заочного навчання та самоосвіти у ВТУ» пропонував з 01.01.1930 р. вжити «всебічних заходів до поширення його серед в'язнів з трудящих, включивши в план культроботи, проводячи безпосереднє керівництво та уважно вивчаючи всі моменти роботи» [5, арк. 122]. Додавалась інструкція для організації заочного навчання та самоосвіти у ВТУ, плакати та проспекти Центрального Бюро по заочному навчанню при НКО УСРР. Інструкцією, зокрема, передбачалось наступне: широке залучення в'язнів до заочного навчання та самоосвіти; для проведення безпосередньої роботи та керівництва по цих напрямках завідуючий культурно-освітньою частиною ВТУ або відповідальна особа повинна була призначити консультантів «з найбільш свідомих та підготовлених в'язнів з трудящих. Засудженим за контрреволюційні злочини та класово ворожий елемент – до консультантів ні в якому разі залучати не можна»; активне проведення агітаційної роботи по заочному навчанню та самоосвіті через організацію доповідей, лекцій, плакатів, кутків, висвітлення в газетах тощо; проведення зборів та конференцій учнів.

Для поліпшення роботи учнів останні організовувались в гуртки по тих спеціальностях, які вони проходили. Для постійного керівництва гуртком консультантам належало не менш як один раз на місяць проводити загальні збори. В коло загальних зборів гуртка входило: виявлення недоліків роботи та вироблення умов для поліпшення; обговорення питань постачання літературою та учбовим приладдям; слухання та обговорення доповідей консультанта; проведення конференцій учбового характеру. Всі роботи учні виконували самостійно, користуючись лише послугами консультанта, які було «слід наближати до гуртожитку учнів». Для вступу на заочне навчання учень повинен був подати відповідну заяву і внести відповідну платню (!) за умовами, що передбачались НКО або окружними бюро (такі на території України були в Харкові, Одесі, Луганську, Києві, Дніпропетровську). Для зниження платні за навчання «самоукові» потрібно було через адміністрацію ВТУ звертатись безпосередньо до окружних бюро. При цьому культурно-освітні частини могли організувати фонд, за рахунок якого б зменшувалась платня за навчання (що було відгомонам непу). В той же час потрібно було «рекомендувати колективну підписку на заочне навчання». В разі переведення «самоука» або його звільненням одержана для нього література повинна була бути йому надіслана на нову його адресу. З метою покращення умов для «самоуків та заочників бажано по можливості надавати для них кращі камери». Для цих категорій

в'язнів надавалось необмежене право пересилань з учбовими, науковими, культурно-освітніми організаціями з питань самоосвіти та заочного навчання на загальних положеннях через ВТУ поштою або кур'єром. Заохочувалось право участі учнів в роботах майстерень або організувати спеціальні лабораторії. Для своєчасної допомоги ВТУ та в'язням, які бажали вчитись, при газеті «До праці» організувалась консультація по справах організації та техніки заочного навчання та самоосвіти [5, арк. 123-123 зв].

Спільний циркуляр УВТУ НКВС УСРР (за підписом Люксембурга) та НКО УСРР до всіх начальників ВТУ та окружних відділів народної освіти від 25.12.1929 р. «з метою вилучення непридатної літератури, виявлення загального стану роботи та накреслення заходів щодо планового комплектування книжками» запроваджував перевірку всіх бібліотек ВТУ УСРР [5, арк. 120-121]. Нею передбачались, зокрема, такі заходи: передача всіх вилучених книжок (антирадянських, релігійних, сексуально-порнографічних, авантюричних) до місцевих окружних бібліотек; аналіз складу читачів за соціальним положенням, освітою, зростом (?) та відсоткове відношення до загальної кількості ув'язнених, а також наявність обліку читачів; виявлення сучасної політичної літератури та окремо української літератури і потреба збільшити її; виявити техніку бібліотечної роботи (розподіл книжок за десятиною класифікацією та обробка книжок; наявність та якість бібліотечних каталогів; система обміну книжок, окремо пересування по камерах та корпусах); виявити роботу навколо бібліотеки (форми просування книжок до читача; робота бібліотечної комісії та бібліотечних гуртків; боротьба з книжковим шкідництвом).

15.01.1930 р. УВТУ НКВС УСРР розіслало на місця циркуляр № 405-15-1 «Про скорочення штатів та реорганізацію ВТУ», який було підготовлено на підставі постанови РНК СРСР від 11.07.1929 р., який передбачав широке використання в'язнів на адміністративних посадах (в охороні, рахівниками, діловодами, коридорними, вчителями тощо) і скорочення вільнонайманого персоналу державного бюджету не менше ніж на 30%, а тим, хто залишався, підвищувалась платня [5, арк. 115]. Увесь скорочений персонал міг утримуватись «на самоокупності ВТУ». Повністю штат фінансувався коштом держбюджету лише в будинках попереднього ув'язнення, спеціальних ВТУ, реформаторіях, ізоляторах.

Також 15.01.1930 р. «для зміцнення організації в ВТУ професійно-технічної освіти в 19 промислових колоніях та 40 сільськогосподарських колоніях» було видано спільний циркуляр УВТУ НКВС та НКО УСРР № 401-27-1 [5, арк. 116]. Передбачались наступні заходи: організація короткотермінових професійно-технічних курсів навчально-виробничого характеру терміном 3-6 міс.; спеціальність визначалась в залежності від місцевих умов і потреб; для підготовки водіїв, трактористів, кіномеханіків, будівельних десятників тощо курси тривали 6-9 міс.; масова організація короткотермінових гуртків професійно-технічної освіти; фінансування за рахунок місцевих культурних фондів, спеціальних коштів від виробництва та спеціальних асигнувань УВТУ; допомога громадських організацій (товариство друзів кіно тощо).

«Положенням про профтехнічні гуртки по ВТУ УСРР» передбачалось, що вони повинні були організуватися за вільним бажанням ув'язнених, що в силу зрозумілих причин викликає великий сумнів. Максимальна чисельність гуртка не повинна була перевищувати 50 осіб, що мають «більш-менш одноманітну підготовку». Термін роботи гуртка не міг бути меншим за 1 місяць й більшим 2-3 міс. Навчання проводилось виключно у вільний від роботи час. До роботи в гуртках як лектори та керівники-практики залучались інструктори майстерень, агрономи, кваліфіковані робітники та в'язні, що мали відповідну підготовку. Загальне керівництво роботою гуртка належало завідувачому культурною частиною, який для

безпосереднього керівництва та проведення цієї роботи призначав керівника гуртком, яким міг бути і в'язень, але «на загальних про те положеннях». Фінансування гуртків повинно було забезпечуватись кошторисами культурної частини ВТУ та спеціальними асигнуваннями виробничих частин [5, арк. 119].

На практиці фінансування культурно-освітньої роботи у ВТУ проводилось за «залишковим» принципом, характерним для радянської системи в такій сфері. Так, згідно Типового статуту підприємства ВТУ, затвердженого в травні 1929 р. Управлінням ВТУ НКВС УСРР, лише 17% його чистого прибутку йшло на утримання в'язнів, а скільки з цього саме на культурно-освітню роботу – можна легко здогадатися [5, арк. 82]. Станом на 1929 р. фінансування всіх Будинків примусових громадських робіт (далі – БПГР) було переведено на державний бюджет, а тому і відрахування з прибутку підприємств ВТУ проводилось теж в держбюджет. При цьому утримання в цих установах 8 тис. в'язнів на 1928/1929 г.р. (517654 крб.) було перенесено на прибуток виробничих частин, а 50-70% заробітку в'язнів також переводилось до останніх [5, арк. 87].

Станом на 1 жовтня 1927 р. видатки з прибутку виправно-трудової сільськогосподарської колонії Харківського об'єданого БПГР в розмірі 15309,22 крб. були розподілені наступним чином: утримання особового складу окружного бюро - 4429,61 крб.; канцелярські господарчі видатки - 399,97 крб.; закупівля інструментів, поїздки - 456,23 крб.; перераховано в Управління ВТУ НКВС - 4870 крб.; придбання обладнання для ящикної майстерні - 3726,97 крб. (24%, що не так вже і мало) [6, арк. 2].

На прикладі балансу виправно-трудової сільськогосподарської колонії Харківського об'єданого БПГР станом на 01.10.1927 р. ми бачимо, що витрати на культурно-освітні потреби в'язнів становили 5% (для порівняння: розширення виробництва - 40%, поліпшення харчування в'язнів - 12%, пенітенціарний - 25%, нагороди службовцям - 10%, допомогу в'язням, що звільняються - 8%) [7, арк. 18], то вже через рік станом на 01.10.1928 р. лише 0,6% - 410,03 крб. [6, арк. 2 зв]. При цьому за рахунок відрахувань із зарплати в'язнів та службовців (!) в розмірі 75,75 крб. було облаштовано радіо [7, арк. 30]. В балансах підприємств ВТУ виділялось 7 позицій і 9 фондів: амортизаційний, поліпшення харчування в'язнів, поширення виробництва, допомоги в'язням, які звільняються, пенітенціарний, нагородження службовців, культурно-просвітницькі потреби, забезпечення нез'ясованих сум, забезпечення непевних боргів.

Отже, дослідивши культурно-освітню роботу у виправно-трудовій системі УСРР в 1926-1930 роках, можна дійти наступних висновків:

1. Культурно-освітня робота радянською владою розглядалась крізь призму ідеологічної роботи як другорядний засіб після обов'язкової праці, які разом становили основу режиму у виправно-трудовах установах.

2. Існували шкільна та позашкільна культурно-освітня та професійно-виробнича робота, яка реалізовувалась в загальноосвітніх та ремісничих, професійно-виробничих школах.

3. Відвідування школи було обов'язковим для всіх неписьменних і малописьменних в'язнів віком до 50 р.

4. Станом на поч. листопада 1928 р. у ВТУ УСРР утримувалось приблизно 40 тис. осіб, з яких 26 тис. становили селян (65% всіх в'язнів).

5. В 1926/1927 г.р. було ліквідовано неписьменність і малописьменність через шкільну роботу у 14796 осіб, кінофіковано 17 ВТУ, радіофіковано – 24, бібліотечний фонд ВТУ складав 55504 книжки. Майже всюди видавались стінні газети, а також газета «Геть Злочинність».

6. 1928 р. в рамках прискореної індустріалізації і масової експлуатації праці в'язнів законодавчо було дозволено використовувати працю засуджених у багатьох

випадках безкоштовно або за символічну платню на багатьох адміністративних посадах у ВТУ (де-факто це робилось значно раніше).

7. Теоретичне навчання в'язнів в професійних школах виробничого характеру тривало 3-6 міс. у вечірній час, але не більше 3 год. на день (72 год. на місяць). Практичне навчання проходило безпосередньо в майстернях з загальною кількістю 2 робочі години безпосередньо за програмою курсів. Кожна група мала бути не більше 35 осіб.

8. Типовий учбовий план професійних курсів виробничого ухилу для майстерень ВТУ був розрахований на 3 міс. (144 учбові год.) і передбачав вивчення 5 дисциплін: суспільствознавство, українська мова, арифметика, графічна грамота, технологія матеріалів та інструментознавства.

9. Заохочувалось заочне навчання та самоосвіта в'язнів, які для цього об'єднувались у гуртки, де відповідну роботу виконували самостійно, користуючись лише послугами консультанта. Заочне навчання було платним. Влада докладала зусиль для урізноманітнення джерел фінансування та здешевлення навчання.

10. На практиці на місцях фінансування культурно-освітньої роботи проводилось за «залишковим» принципом з тенденцією зменшення, що відповідало загальній карально-репресивній політиці радянської влади по відношенню до в'язнів. Так, у сільськогосподарській ВТУ Харківського об'єднаного БПГР станом на 01.10.1927 р. витрати на культурно-освітні потреби в'язнів становили 5%, а вже станом на 01.10.1928 р. - лише 0,6%.

11. Річна вартість утримання 1 в'язня Будинку примусових громадських робіт в 1928/1929 г.р. становила майже 65 крб., що вже було не так і дешево в умовах продовольчої кризи і голоду 1928-1929 рр. і свідчить про пріоритети влади.

Література і джерела

1. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України / Упор. І.І. Резнік. Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2011. 510 с.
2. Іваньков І., Чайковський А. Історико-правовий аналіз діяльності органів і установ виконання покарань на території України (кінець 19 – середина 20 сторіччя). Бровари, ХмЦНТЕІ, 2010. 208 с.
3. Дорошко М. Номенклатура: керівна верхівка Радянської України (1917-1938 рр.): Монографія. Київ: Ніка-Центр, 2012. 368 с.
4. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ України). Ф.5. Оп.3. Спр.1216.
5. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.3. Спр.1217.
6. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.3. Спр.486.
7. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.3. Спр.1218.

References

1. Khrestomatiia z istorii penitentsiarnoi systemy Ukrainy / Upor. I.I. Reznik. Donetsk: TOV «Skhidnyi vydavnychiy dim», 2011. 510 s.
2. Ivankov I., Chaikovskiy A. Istoryko-pravovyi analiz diialnosti orhaniv i ustanov vykonannya pokaran na terytorii Ukrainy (kinets 19 – seredyna 20 storichchia). Brovary, KhmTsNTEI, 2010. 208 s.
3. Doroshko M. Nomenklatura: kerivna verkhivka Radianskoi Ukrainy (1917-1938 rr.): Monohrafiia. Kyiv: Nika-Tsentr, 2012. 368 s.
4. Central State Archive of Higher Authorities and Management of Ukraine (hereinafter referred to as CSAHAU Ukraine). Fund. 5. Description. 3. Case. 1216.
5. CSAHAU Ukraine. Fund. 5. Description. 3. Case. 1217.
6. CSAHAU Ukraine. Fund. 5. Description. 3. Case. 486.
7. CSAHAU Ukraine. Fund. 5. Description. 3. Case. 1218.

PAVLO M. ISAKOV

*(Kyiv Energy Vocational College, Kyiv Vocational College
of Tourism and Hotel Management, Ukraine)*

CULTURAL AND EDUCATIONAL WORK IN THE CORRECTIVE LABOR SYSTEM OF THE UKRAINIAN SSR IN 1926-1930

***Abstract.** The paper highlights the state of cultural and educational work with prisoners and convicts in the Ukrainian Soviet Socialist Republic (USSR) in the 1926-1930s based on the analysis of archival and contemporary normative-legal documents. Previously unknown interesting and important facts on the researched topic have been introduced into scientific circulation.*

The author arrived at the following conclusions:

1. Cultural and educational work by the Soviet authorities was considered through the prism of ideological work as a secondary means after compulsory labor, together forming the basis of the regime in corrective labor institutions.

2. There existed both school and extracurricular cultural and educational as well as professional-production work, implemented in general education and vocational schools.

3. School attendance was mandatory for all illiterate and poorly literate prisoners up to the age of 50.

4. As of the beginning in November 1928, approximately 40,000 individuals were held in corrective labor institutions of the Ukrainian SSR, of which 26,000 were peasants (65% of all prisoners).

5. In 1926/1927, illiteracy and low literacy were eliminated through school work in 14,796 individuals, 17 corrective labor institutions were equipped with cinemas, 24 had radios, and the library stock of corrective labor institutions amounted to 55,504 books. Wall newspapers were published almost everywhere, as well as the newspaper "Away with Crime."

6. In 1928, as part of accelerated industrialization and mass exploitation of labor, it was legislatively allowed to use the labor of convicts in many cases free of charge or for symbolic payment in many administrative positions in corrective labor institutions (in fact, this had been done much earlier).

7. The theoretical education of prisoners in vocational schools of a production nature lasted 3-6 months in the evening, but not more than 3 hours per day (72 hours per month). Practical training took place directly in workshops for a total of 2 working hours according to the course program. Each group should have no more than 35 individuals.

8. The typical curriculum of vocational courses of a production nature for workshops of corrective labor institutions was designed for 3 months (144 educational hours) and included the study of 5 disciplines: social studies, Ukrainian language, arithmetic, graphical literacy, and materials technology and tool science.

9. Distance learning and self-education of prisoners were encouraged, with prisoners forming study groups where they independently carried out the corresponding

work, using only the services of a consultant. Distance learning was paid. The authorities made efforts to diversify sources of funding and reduce the cost of education.

10. In practice, funding for cultural and educational work was carried out on a "residual" basis with a tendency to decrease, corresponding to the general punitive-repressive policy of the Soviet authorities towards prisoners. For example, in the agricultural corrective labor institution of the Kharkiv Unified Agricultural-Industrial State Farm as of October 1, 1927, expenses for cultural and educational needs of prisoners accounted for 5%, whereas as of October 1, 1928, only 0.6%.

11. The annual cost of maintaining 1 prisoner in the House of Forced Public Works in 1928/1929 amounted to almost 65 krb., which was not so cheap considering the conditions of the food crisis and famine of 1928-1929.

Keywords: cultural and educational work, fostering work, class approach, ideological work, education, vocational training, literacy, illiteracy, general education schools, vocational schools, professional industrial schools, library, lecture, meeting, conversation, concert, film screening, book, wall newspaper.

Отримано 30.05.2024 р.

Прийнято до друку 04.06.2024 р.